

Mark R. Cohen

Haç ve Hilal Altında Ortaçağda Yahudiler

Türkçesi: Ahmet Fethi

Mark R. Cohen

ERK

Haç ve Hilâl Altında

Ortaçağlarda Yahudiler

Türkçesi : Ahmet Fethi

SARMAL YAYINEVİ

Babıali Cad. Pak Han No: 16/4 Cağaloğlu - İstanbul

Tel:(0 212) 522 45 78 - 512 70 20

Faks: (0212) 522 45 78

Under Crescent and Cross
Princeton University - 1994

Yazarı : Mark R. Cohen
Türkçesi : Ahmet Fethi
Birinci Baskı : Nisan 1997

Kesim Ajans -1996

Türkçe Yayım Hakları Sarmal Yayınevi'ne aittir.

Kapak Tasarımı : Sarmal Yayınevi
Baskı-Cilt : Kayhan Matbaası

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
Giriş.....	13
I Mit ve Karşı Mit.....	23
1 Mit ve karşı Mit.....	25
II Din ve Şeriat.....	41
2 Çatışan Dinler.....	43
3 Hıristiyanlıkta Yahudilerin Hukuksal Konumu.....	59
4 İslamdaYahudilerin Hukuksal Konumu.....	87
III Ekonomi.....	115
5 Ekonomik Etken.....	117
IV Toplumsal Düzen.....	149
6 Hiyerarşi,Marjinallik ve Etnisite.....	151
7 Kentli Olarak Yahudi.....	167
8 Sosyallik.....	177
V Polemikler ve Kovuşturma.....	187
9 Dinler Arası Polemik.....	189
10 Zulüm, Yanıt ve Kolektif Anı.....	217
Sonuç.....	257
Notlar.....	267

**Hocalarım Gerson D. Cohen
ve Shelomo Dov Goitein'in Anılarına
Adanmıştır**

Önsöz

İslam-Yahudi ilişkileri ile Hıristiyan-Yahudi ilişkilerinin ortaçağda neden böylesine farklı seyirler izlediğini açıklamaya çalışıyor. İncelemenin amacı, Yahudilerin ortaçağ Arap-Müslüman dünyasında Hıristiyanlıkta olduğundan daha güvenli yaşadıkları iddiasının ötesine geçmektir. Yaşadılar.¹ Amacım, nasıl ve niçini açıklamaktır ve dolayısıyla, ortaçağ diyasporasında Yahudi-Yahudi olmayan ilişkilerinin daha derin anlaşılmasına yardım etmektir.

Bu inceleme, İslam-Yahudi ilişkileri ile Hıristiyan-Yahudi ilişkilerinin ortaçağda neden böylesine farklı seyirler izlediğini açıklamaya çalışıyor. İncelemenin amacı, Yahudilerin ortaçağ Arap-Müslüman dünyasında Hıristiyanlıkta olduğundan daha güvenli yaşadıkları iddiasının ötesine geçmektir. Yaşadılar.¹ Amacım, nasıl ve niçini açıklamaktır ve dolayısıyla, ortaçağ diyasporasında Yahudi-Yahudi olmayan ilişkilerinin daha derin anlaşılmasına yardım etmektir.

İlk kez 1986'da yayımlanan bir denemede gelişmekte olan görüşlerimi sınama fırsatım oldu² ve 1991'de çıkan bir makalede, tarihi-coğrafik konuya vurguyla düşüncelerimi tekrarladım.³ Bu iki çıkışa en yüreklendirici tepkiler, araştırmayı bir sonuca götürme kararımı destekledi. Sorun üzerinde çalışmaya devam ederken, 1980'lerin ortasında geliştirdiğim hipotezler güçlendi. Bu kitap sonuçları bir araya topluyor.

Karşılaştırmalı tarih, araştırmacının bilgisine ağır sorumluluklar yükler. Çoğunlukla, fiilen farklı konuların uzmanları arasında işbirliğini gerektirir. Ya da bilim insanları, diğer örneklerdeki araştırmayla karşılaştırılması için eserlerini örnek olay incelemeleri biçiminde de sunabilirler.⁴ Ortaçağ Avrupa'sında Yahudiler üzerine yirmi yıl boyunca Princeton'da ders almama ve dolayısıyla bu alandaki olayları günü gününe izlemeye çalışmama karşın, Latin Hıristiyanlığı konusunda uzman olmaktan uzak olduğumu itiraf etmeliyim. Onyedinci yüzyıl Venedik'iyle ilgili iki bilimsel çıkış dışında, araştırmam ortaçağ Arap-İslam dünyası üzerinde yoğunlaştı. Yine de, karşılaştırmalı perspektife ilgimi uyan-

dıran ve sürdüren ortaçağ Avrupa ve ortaçağ Yakındoğu Yahudi tarihi konusunda aldığım eğitim bu kitabı biçimlendirdi. Dahası, karşılaştırmalı araştırmanın çıkardığı güçlükler, bu örnekte bir bakıma söz konusu olmadı. Çünkü, burada karşılaştırmının nesnesi aynı halktı - aynı dinden, Yakındoğu'daki aynı eski ve geç antik köklerden gelen, fakat farklı uygarlıklarda yaşayan bir halktı.

Eser, hem bilim insanlarını hem de yüksekokul öğrencileri de dahil, genel okuyucuyu hedefliyor. Yahudi tarihçileri ve daha az ölçüde genel ortaçağ tarihçileri, kendilerine bildik gelen birçok konuya değindiğimi görseler de, bu incelemeyi öğrencileri için ortaçağda Hıristiyan-Yahudi ve Müslüman-Yahudi ilişkilerine yararlı bir giriş olarak görebileceklerini umuyorum. Eğitilmiş okuyucu için de bu geçerlidir.⁵

Bu kitap, ortaçağda Yahudi-Yahudi olmayan ilişkisine sistematik, karşılaştırmalı yaklaşımıyla uzmanlara da yeni bir şeyler sunuyor. Pek çok uzman, ya İslam-Arap ya Hıristiyan-Latin dünyasını ele aldığı için, fazla aşına olmadıkları durumla ilgili görüşlerin bir sentezi yararlı olur. Kitap, başkalarının araştırmalarında karşılaşmadığım ya da kanıtlanmamış bulduğum hipotezleri orjinal analizle belgelemeye de çalışıyor. Özellikle hiyerarşi, marjinalite ve etnisite ile ilgili bölüm (Bölüm 6) ve zulüm ve kolektif anı tartışması (Bölüm 10'da), yazılı olarak başka bir yerde karşılaşmadığım bir çözümleme ve yorum sunuyor.

Özellikle konunun bilimsel bir konsensusun parçası haline geldiğini düşündüğüm yerlerde, uzun alıntılar yoluna gitmiyorum⁶; gerekli olduğunda da, İngilizce çevirilerinin bulunduğu kaynaklardan aktarma yaptım (elbette, savı destekleyen daha geniş bir metinler havuzunu temsil etmeleri koşuluyla). Arapça, İbranice ya da Latince bilmeyen, fakat aktarılan metni incelemek isteyen genel okuyucu için bu yolu izledim (İngilizce çevirileri bulunan metinlerden aktarma yapma yolunu). Bereket versin, birçok önemli ilk malzemenin yayımlanmış çevirileriyle birlikte çok sayıda değerli antoloji artık var. Çevrilmiş önemli ilk kaynakları cömertçe dağıtmasıyla bu kitap, bir okuyucunun Princeton University Press'e raporunda yorumladığı gibi, "ortaçağ Müslümanlığının, Hıristiyanlığının ve buralardaki Yahudilerin kendi sesleriyle konuşmaları"na izin verir.

Araştırma ve kitabın yazımı sürecinde, öncelikli araştırma alanının

dışında kalan alanlarda uzman meslektaşlara danışma sağduyusunu gösterdim. David Berger, Jeremy Cohen, Michael Cook, Theodore Draper, Martha Himmelfarb, William C. Jordan, Suzanne Keller, Daniel Lasker, Hava Lazarus-Yafeh, Ammon Linder, Ivan G. Marcus, Emily Rose, Claudia Setzer ve Avrom Udovitch, yazının son aşamasında yazmaların bir kısmını ya da tamamını okumaya cömertçe zaman ayırdılar. Her biri, savı düzeltmeme ve doğru çizgide kalmama yardım eden değerli eleştirilerde bulundu. Kalan kusurlardan tek başıma ben sorumluyum.

Princeton Üniversitesi İnsanbilimleri ve Toplumsal Bilimlerde Araştırma Komitesi ile benim bölümüm Yakındoğu İncelemeleri Bölümü Yayın Fonu, araştırmamın ve yazmamın çeşitli evrelerinde destek verdiler. El yazmasının son versiyonlarına fazla zaman ayırmamamı sağlayan Kenneth Halpern'nin (Princeton) ve Adi Talmon'un (Kudüs) araştırma asistanlığı hizmetlerinden ve bilgisayarımdan kaba taslak çıkan bölümleri düzenleyen Ilene Perkal Cohen'in her zamanki editoryal zekasından yararlandım. Gerçekten uygun koşullarda çalışma ve Profesör Hava Lazarus-Yafeh ile Profesör R. J. Zwi Werblowski'nin oluşturduğu ortaçağda dinler arası polemikler üzerine araştırma grubunun eleştirilerinden yararlanma fırsatını bana veren Kudüs İbrani Üniversitesi İleri İncelemeler Enstitüsü'nde öğretim görevlisiyken (1992 - 1993) bu kitabın son kontrollerini tamamladım.

Princeton University Press'de bu kitabı bilgece gütmesinden ötürü Tarih ve Klasikler Editörü Lauren M. Osborne'a ve editoryal çalışmasından ötürü Roy A. Grusham, Jr. 'a teşekkür ederim.

23 Mart 1993

Giriş

Yaklaşık 40 yıl önce ortaçağ Yahudi tarihini incelemeye başladığımda, geleneksel bilgelik, “hilal altında” yaşayan Yahudilerin “haç altında” yaşayan Yahudilerden önemli ölçüde daha güvenli ve daha yüksek bir siyasi ve kültürel entegrasyon içinde olduklarını savunuyordu. Özellikle kuzey Avrupa’nın zulme uğrayan Ashkenazi Yahudileri* için bu doğrudur. S. D. Goitein’in terimiyle verimli Yahudi-Müslüman inançların “ortak yaşarlık”ı -“Altın Çağ” demenin daha ölçülü bir şekli (akıl hocam Gerson D. Cohen, birkaç yüz “Altın İnsan”dan oluşan bir elite işaret etmek için kullanırdı- Aşkenazi topraklarındaki acı dolu Yahudi-Hıristiyan çatışmasıyla keskin bir karşıtlık içindeydi. 1928’de yayımlanan bir denemenin habercisi olan Salo W. Baron’un düzeltici çabaları, Baron’un modern öncesi Yahudi geçmişinde Hıristiyan topraklardaki Yahudi yaşamıyla ilgili o zaman egemen olan görüş dediği bir bakıma abartılı “Yahudi tarihiyle ilgili göz yaşartıcı kavrayış”ı daha doğru ve daha az kasvetli yeniden biçimlendirmeyi amaçlamıştı.¹

Baron, ortaçağ Hıristiyanlığı’nda Yahudi yaşamıyla ilgili “göz yaşartıcı kavrayış”ı değiştirmeyi başardığı halde, modern Yahudi tarih yazımının Orta Avrupalı kurucuları tarafından “inançlar arası bir ütopya miti” biçiminde abartılmış olmasına karşın, son zamanlara kadar Yahudi tarihinin İslam altındaki manzarasını yeniden değerlendirme gereksinmesi duyulmadı. Altın Çağ imgesinin, hem bilimsel hem popüler düşüncede hala egemen olduğunu söylemek doğru olur.

Son onyıllar, bu manzarayı değiştirme çabasına tanık olmaktadır.

* Polonya, Alman ve Rus Yahudileri —çv.

1960'ların sonlarına doğru -ya da daha kesini, Haziran 1967'deki Altı Gün Savaşı'ndan sonra- Arap-İsrail çatışmasından kaynaklanan faktörler, bazı kesimlerde Arap-Yahudi tarihinin köklü bir gözden geçirilmesine yol açtı. Yeni nosyon, ilk önce, esas olarak popüler Yahudi forumlarında yayılan uzman olmayanların yazılarında ortaya çıktı, ardından daha dolaylı bir biçimde bilimsel incelemelerde görünmeye başladı. Bu görüşe göre, "Altın Çağ", aslında bir baskı ve sıkıntı dönemi idi. Tam da Hasday ibn Shaprut, Samuel ha-Nagid ibn Nagrela ve Judah ha-Levi gibi büyük "altın" insanların, İspanyol-Müslüman saraylarının koridorlarını süslediği yüzyıllar, artık ayrımcılık ve zulüm bakımından nitelenir oldu. Bazıları, İslam Yahudilerinin kaderinin, zaman zaman Avrupa'daki Yahudilerin bahtı kadar hüzünlü olduğunu ileri sürece kadar ileri gitti. Bu görüşe "Yahudi-Arap tarihiyle ilgili neo-gözyaşartıcı kavrayış" demeyi tercih ettim.²

Ne var ki, bu revizyonizm bir sapmadan kaynaklanmadı. Modern Arap propagandası ile Arap anti-semitizminin meydan okumalarına diyalektik karşıtlık içinde ortaya çıkan bir "karşı-mit"tir. Haziran 1967 yenilgisinin ardından Arap savunucuları, modern Siyonist belaya İslami hoşgörünün ortaçağdaki "Altın Çağ"ıyla ilgili bir bakıma eski temayı ele almaya başladı. Müslümanlarla Yahudilerin, yüzyıllar boyunca ütöpik ilişki içinde olduklarına dair "mit"i (Yahudi kaynaklı) bağirlarına bastılar. Bu uyum, Siyonist hareketle ve özellikle İsrail devletinin kurulmasıyla parçalanmıştı. Bu savın imasına göre, Siyonist-İsrail tehdidi savuşturulursa, Yahudilerle Arapların, Arap-Müslüman koruması altında inançlar arası bir ütopya içinde yan yana yaşadığı eski uyum, yeniden sağlanırdı.

Hem İsrail'de hem Yahudi diasporasında, taşkın, şiddetli Arap anti-semitizminin -en kötü türden ortaçağ Hıristiyan Yahudi nefretini ve bunun yirminci yüzyıldaki devamını andıran- yeni farkındalığı, ikinci medan okumaydı. Araplar, geçmişin inançlar arası uyumuna son veren Yahudi "yeni sömürgeciliği"nin Filistin'deki provokasyonunu göstererek husumetlerini haklı göstermeye çalıştılar. Tepki olarak Yahudiler de, Arap anti-semitizmini, Muhammed ve Kuran'a kadar uzanan, hatta ortaçağ Hıristiyan anti-semitizmine eş eski ve asli Arap-İslam Yahudi nefretinin ve zulmünün devamı olarak anlamaya çalıştı.